

UŞAK'TA ATLI CİRİT SPORU VE CİRİT KÜLTÜRÜ

Jereed Game And Culture Of Jereed In Uşak

Yrd. Doç. Dr. Selcen ÇİFTÇİ*

ÖZ

Uşak, atlı cirit geleneğinin kuvvetli biçimde yaşatıldığı az sayıdaki yöremizden biridir. Bu ata sporu, Uşak'ta bütün unsurlarıyla kurumsallaşmış bir yapı arz etmektedir. Çalışmada, ata yadigarı olarak sahip çıkılan ve amatör bir ruhla gönüllü olarak sürdürülen atlı cirit kültürü, bu sporla uğraşanların bilgi ve tecrübelerine dayanılarak incelenmektedir. Atlı cirit kültürünün önemli değerlerini yansıtan deyimlere, terimlere, atasözlerine, argo sözlere; cirit müsabakalarında okunan şiirlere yer verilmektedir. Cirit atlarının yetiştirilmesi, bakımı ve eğitimi üzerinde durularak, Uşak'taki at kültürü değerlendirilmektedir. Uşak'ta atlı ciritle uğraşanların özellikleri tespit edilmeye çalışılmış, iyi ciritçilerin taşıdığı nitelikler derlenmiştir. Ciritçilerin sosyo-ekonomik durumları araştırılmıştır. Uşaklı meşhur ciritçiler adları, lâkapları ve diğer özellikleriyle birlikte tespit edilmeye çalışılmıştır. Uşak'ta atlı cirit sporuyla uğraşan kadın ciritçilerin ata ilgilerinin nedenlerine ve bu geleneksel spora bakış açılarına yer verilerek kadınların kullandıkları cirit kavramları ele alınmaktadır. Ayrıca kadın ciritçilerin yaşadıkları sorunlara, karşılaştıkları güçlüklerle yer verilmektedir. Yaklaşık bir yılı aşan bir derleme çalışmasında elde edilen bilgi ve kavramlara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler

At, cirit, uşak

ABSTRACT

Uşak is one of the rare cities in Turkey where there is a strong tradition of jereed that is played on horses. This traditional (ancestral) sport exhibit very well established structure with all the necessary components in Uşak. In this study, the sport which has been practiced voluntarily to honor the ancestral tradition in an amateur fashion is examined by the experiences and knowledge of practitioners. It includes idioms, terms, proverbs and slangs and poems that are recited during the game that are good representative jereed culture. Several aspect of horse culture in Uşak such as breeding, rearing and training of jereed horses will be examined. Characteristics of people involved in jeered sport, and the features of the best jereed players are tried to be collected. Socio-economic situation of the jereed players will be investigated. The names, nicknames and other features of famous jereed players of Uşak will be compiled. Female jereed players' points of views on horse, their interest in jereed, the reasons for being involved in the sport and their use of jereed terms are investigated. The difficulties that female players encounter will also be mentioned. This study, lasted over a year, provides information and terminology about jereed.

Key Words

Horse, Uşak, Jereed

Giriş

Çalışmanın amacı, Uşak'ta oynanmakta olan cirit oyununun yöreye özgü kurallarını ve taşıdığı sosyal ve kültürel değerleri belirlemektir. Bu amaçla, Uşak'ta faaliyet gösteren cirit kulübü üyeleri, aktif cirit oynayanlar ve cirit oynamış yaşlılar ziyaret edilmiş, atlı cirit müsabaka alanlarından derleme yapılmış; cirit ve ciritin kavram çerçevesine ilişkin sözlü olarak aktarılan değerler kaydedilmiştir. Özellikle sözlü dil ve edebiyat unsurlarının kaydedilmesine özen gösterilmiştir. Böylece, ciritin ku-

şaklar boyu yaşatılmaya çalışılan yerel sosyo-kültür dokusu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla, kendileriyle görüşülerek Uşak'taki atlı ciritçilik kültürü hakkında bilgi alınan, derleme yapılan gönüllü cirit ustaları şunlardır: (Bazıları, yaygın bilinen lâkaplarıyla verilmiştir.) Yahya Sepet (55), Abalı Hasan (Hasan Taşavlı, 32), Veli Taşavlı (Abalı Veli, 66), Mehmet Nuri Tuncer (Koreli, 72), Mehmet Karazeybek, Ömer Okan, Nalbant Kadir (Kadir Uzar, 38), Aydın Doğrul (54), Kadir Cihangir (50), Gülşah

* Uşak Üniv. Eğitim Fak. Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, selcen73@gmail.com

Dursun (27), Aysun Yılmaz (29), Gülden Dursun (27), İsmail Aşkın (56: At bakıcısı), Hüseyin Yılmaz (60; cirit hakemi, öğretmen), Nevzat Balcı (Gençlik ve Spor Müdürlüğü Spor Servisi Şefi; atlı cirit hakemi 40), Aslan Dede (76; Aslan Bardak, cirit atı ve deve eğitmeni) (bu kısım kaynak kişi listesi olarak yazının ekinde yer almalı

Atlı ciritle, atla ve at bakımıyla uğraşanlardan yapılan bu derleme çalışması Nisan 2009 Nisan – Mayıs 2010 arasında bir yılı aşan bir sürede gerçekleştirilmiştir. Derlenen ürünlerin bir kısmı derleme ortamının şartlarına göre yazılı olarak not edilmiş, bir kısmı da ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

Derleme yapılanların bazılarında cirit müsabakası alanlarında (müsabakadan önce veya sonra), bazılarında uğraştıkları profesyonel meslek ortamlarında ulaşılmıştır. Bilgilerini, tecrübelerini, hatıralarını aktaranların istekli tutumları, çalışmamızı kolaylaştırmış ve daha ayrıntılı malzeme elde etmemizi sağlamıştır.

Çalışmanın sınırlarını Uşak il merkezi ve atlı cirit sporunun yapıldığı Uşak ilçe, belde ve köyleri oluşturmaktadır. Elde edilen bilgiler ve diğer sözlü ürünler bu sınırlar içerisinde kullanılanlardır.

Türklerde Atçılık ve Önemi

At, Türklerin dünya medeniyetlerine hediye ettiği, yüzyıllarca toplum hayatının vazgeçilmezi olan temel bir değer olmuştur. Pek çok araştırmacı, atı Türklerin ehlileştirdiğini kabul eder. (Sertkaya, 1995: 26) Atın ilk ehlileştirildiği alan olarak da Amuderya - Sirderya arası ve civarı gösterilir. (Resulov, 1995: 362) Türklerin atı ehlileştirmeleri, belki de, medeniyet tarihinde tekerleğin icadı kadar önemli bir rol oynamıştır.

Tabiatıyla, Türk atının şöhreti de dünyaya yayılmıştır. İrlanda'daki yarış atlarının tamamının efsanevi Türk yarış atları olduğu söylentisi dile getirilmektedir. (Belfast News, 2005) Gerçek bir İngiliz'in bile Türk atları kadar saf-

kan olmadığı belirtilmektedir. (Gleending, 1997) Bu söz abartılı bile olsa, Türk atlarının önemini vurgulaması bakımından kayda değerdir. 1998'de Moskova ve Londra'da sergilenen Çarlara ait zırh koleksiyonunda Çar Mikhail Fyodorovich, Büyük Peter ve Catherine'in miğferlerindeki mücevherli, zırhlı Türk atları figürü dikkati çekmektedir. (Kingston Whig, 1998)

At, tarih içerisinde Türk kültür hayatını kuşatıcı bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Şu tanımlama, bu kuşatıcılığın sınırlarını ve yönlerini tam bir isabetle çizmektedir: "At maddi ve askerî kudreti dışında edebiyatın, sanatın, âdet ve ananelerin de teşekkülünde dolayısıyla yer tutmuştur. Yuğlarda, şölenlerde, sünnetlerde, evlenmelerde, teamül hukukunda, yer ve insan adlarında, spor, da, temsilî oyunlarda, tezyini ve plastik sanatlarda, efsanelerde tesiri görülen at, güzelliği, tenasübü, kuvveti, sürati, tahammülü ve insancıl hususiyetleriyle Türklerin gönüllerini fethetmiş bir varlıktır." (Elçin, 1995: 160)

Atın Türk kültüründe vurgulamaya çalıştığımız değeri, elbette hayatın pratiklerine de oldukça geniş bir alanda yayılmış bulunmaktadır. Atla ilgili pek çok ata sözü ve deyim, sözlü ve yazılı kültürümüzdeki yerini alarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bunlardan birkaçı: "At işler, er övünür." "Atı alan Üsküdar'ı geçti.", "Atını sağlam kazığa bağlamak", "At binen nalını, mihını arar.", "At, adımına göre değil, adamına göre yürür.", "Ata eyer gerek, eyere er gerek" (Aksoy, 1995; Parlatır, 2008), "Kuş kanatın, er atın." (Kaşgarlı, I: 34) Kırgızcada: "At erin kanadı." (Mokayev, 1995: 289) Klâsik edebiyatımızda at için yazılan kasîde ve mersiyeler (rahşîye) vardır. Bu türün adı olan "rahşîye" sadece Türk edebiyatına mahsus bir addır. (Bilgin, 1995: 276) At, ayrıca, rüyalarımızın da olumlu bir figürüdür. Rüyada at ve atın olumlu hareketlerini görmek, her zaman hayra yorumlanmıştır. "Eyerli, yavaş ve uy-

sal ata binmek de yine ululuk, mertebe ve bütün isteklerin gerçekleşmesidir... Atın bağlandığını görmek, izzet ve devlettir.” (Erdoğan, 1995: 280)

Kaşgarlı Mahmud’un Divanü Lügati’t-Türk’ünde sadece “at” ve atla ilgili verilen kelime ve tamlama sayısı 294’tür. (“yund” buna dahildir.): Bunlardan birkaçı: “at, at *birkığı*: atın ve eşeğin genizden ses çıkarması; *atgarmak*: ata binmek; atlanmak: ata binmek, atlanmak, bir şeyin üzerine çıkmak, atlaşmak, at hâline gelmek; *atlıg*: süvari; *ugar at*: alnında akı olan at” (DLT Dizin, 1972) Sadece bu eserdeki atla ilgili kelimelere bakılarak atın Türk kültür ve düşünce hayatındaki rolünün önemine hükmedilebilir. “O devir Türk medeniyeti ata dayanır. At, o devir Türk medeniyetinin anahtarıdır.” (Kaplan, 2004: 12)

Atlı Cirit Oyununun Tarihçesi

Çalışmanın amacı, atlı sporunu tarihçesiyle beraber oynandığı bütün alanlarda incelemek olmadığından bu geleneksel sporun tarihi seyri üzerinde durulmayacak; ancak, atlı ciritin geleneksel köklerini vurgulamak amacıyla kısa bilgi verilmekle yetinilecektir. Atlı cirit sporunun tarihçesi ve geleneksel değerlerini işleyen az da olsa değerli çalışmalar bulunmaktadır. (A. Dehri, 1934; Gökalp, 1964; Kahraman, 1995)

Atlı ciritin Anadolu-Türk menşeli bir spor (oyun) olduğu araştırmacılar tarafından savunulmaktadır. Ancak, tam olarak hangi dönemde, hangi tarihlerde başladığı konusunda herhangi bir görüş birliğine varmak zor görünmektedir. “Bazı tarihçilere göre cirit, önce Selçuklular, bilahare Memlûklular (Mısır’da kurulan Memlûk Türk Devleti) ve Osmanlılarda başlamış ve Osmanlılarda zirveye çıkmıştır. Bazı tarihçilere göre ise bu spor önce Orta Asya’da başlamıştır.” (Güleç, 1996)

Türklerde atlı cirit oyununun Orhan Gazi zamanından beri oynanmakta olduğu belirtilmektedir. “Osmanlı İmparatorluğu’nun ikinci hükümdarı

Orhan Gazi, Bursa’yı aldığı zaman, buradaki Balıklı köyü ile Atçılar meydanı arasındaki sahayı koşu ve cirit meydanı olarak vakfettiği, o tarihlerde de bu meydana her Cuma günü at yarışları ve cirit gibi atlı oyunlar tertip etmişlerdir.” (Gezder, 1991: 9) Mısır’da Memlûklular zamanında “Harhari” türü atlı cirit oynanmaktaydı. Mısır’a atanan valilerin o bölgede atlı ciritin yaygınlaşmasında önemli rolü bulunmaktadır. (Kahraman 1995: 500)

Osmanlıda bayramlarda, yabancı devlet adamlarının ağırlanması ve ziyafetlerde atlı cirit oynanmaktaydı. Osmanlılarda “cirit oynamak” yerine “ciride binmek” tabiri kullanılmaktaydı. (Kahraman 1995: 501) Sultan Mahmud zamanında bir cirit oyununda ölümlü sonuçlanan bir yaralanma nedeniyle bu atlı spor tamamen kaldırılmışsa da günümüze kadar “kara düzen” şeklinde Anadolu’nun çeşitli yerlerinde oynana gelmiştir.

Uşak’ta Atlı Cirit Oyununun Tarihçesi

Uşak’ta kurulan ilk atlı cirit kulübü “Belediyespor”dur (1984). Onu “Şekerspor” (1985) ve “Yeni Eşmespor Kulübü” (1985) takip etmiştir. Günümüzde yirmi beş atlı cirit kulübü bulunmaktadır. Kulüplerin yirmi bir tanesinin 2000’li yıllarda kurulduğu göz önüne alındığında atlı cirit sporunun Uşak’ta yeni yeni kurumlaşmaya başladığı anlaşılır. 1990’lı yıllara kadar ekseriyetle “kara cirit” adı verilen atlı cirit oyunu oynanmaktaydı. 1987’de Binicilik Federasyonu’nun açtığı hakemlik kurslarında ilk cirit hakemleri yetişmeye başladı. Bunlardan sertifikalı ilk hakem, Uşaklı öğretmen Hüseyin Yılmaz (60)’dir.

Her yıl nisan ve mayıs aylarında il birinciliği müsabakaları yapılmaktadır. Bu müsabakalarda dereceye giren takımlar, bölge müsabakalarında Uşak ilini temsil etmektedirler.

Uşak’ta Mısır Odunu Oyunu

Uşak’ta ciritçilik geleneğinin ortaya

çıkardığı bir eğlence-müsabaka karışımı olan “*mısır odunu*” oyununa rastlanmaktadır. Genellikle bayramlarda ve düğün gibi eğlencelerde oynanan bu oyun, bir şenlik ve festival atmosferi yaratmaktadır. Açık bir alana yüksekçe iki direk dikilerek arasına urgan bağlanır. Urganın üzerine, köyün, bölgenin varlıklı kimşeleri para, altın, namazlık, havlu, gömlek gibi çeşitli değerlerde eşyalar takarlar. Süvariler, ellerinde yaklaşık bir metrelik bir değnekle (*mısır odunu*) at koşturarak direklere yaklaşırlar ve yeterli mesafeye geldiklerinde ellerindeki mısır odununu yere vurarak sektirip urganın üzerinden geçirmeye çalışırlar. En iyi mısır odunu oyun değneğinin elma ağacından yapılma olduğu belirtilmektedir; beş altı metrelik çitin üzerinden aşırılabilmektedir. Çitlik ağacından yapılma değnek de bu oyun için uygun evsiftir. Değneğin yerden sektirilerek yüksekte gerili urgandan aşırılmasına “*galgıtma*” denilmektedir.

Uşak'ta Mısır odunu oyunu adı verilen bu atlı oyunun bir diğer adı da “*Mısır ciridi*”dir. Kaynaklara göre, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra buraya atanan paşaların kapı cündileri (biniciler) tarafından yaygınlaştırılmıştır. Osmanlı döneminde cirit müsabakaları başlamadan önce Mısır odunu oyununun oynandığı belirtilmektedir. (Kahraman 1995: 498-501)

Kırgızistan'da da Uşak'taki “mısır odunu” oyununa benzer başkaca seyirlik atlı müsabakalara rastlanmaktadır: “Ak Kula¹ Hipodromu'nda at yarışlarının haricinde daha birçok faaliyetler düzenlenir. Bunlardan bazıları şunlardır: *Er Eniş* (at üzerinde güreş), *Kök Börü*, *Tıyın Enmey* (koşan at üzerinden yerdeki parayı alma), *Kız Kumay* (kız ile erkeğin at üzerinde yaptıkları yarış) vd.” (Cumagaziyev, 1995: 367)

Uşaklı Ciritçilere Göre Cirit Atının Özellikleri

Cirit ustaları, iyi bir cirit atının fizikî yönlerinden önce duygusal ve zi-

hinsel özelliklerini vurgulamışlardır; iyi bir cirit atının en önemli özelliği olarak atın yürekli olması gerektiğini ifade etmişlerdir. “Yüreklilik” kavramını açmaları istendiğinde, atın korkmaması gerektiğini, sahibi ile bütünleşmesini, binicisini anlamasını kast ettiklerini söylemişlerdir. Arap – Türk kırması atlar bu anlamda makbul değildir; bu tür atların “gıcık” oldukları söylenmektedir. Altay Türklerinin folklorunda da iyi cins atın aranan temel özellikleri, Uşaklı binicilerin aradıkları özelliklere benzemektedir: At, “Batır”ın (Bahadır) hareketlerine yön verir; olayları sahibinden önce sezer ve sahibini zor durumlarda kurtarır. (Şatinova, 1995: 318) Uşaklı ciritçilerin inanışına göre de cirit atlarının gözlerinde perde yoktur. Bu sebeple sezgileri güçlüdür; binicilerini ve diğer insanları daha iyi tanırlar.

Ciritçiler, İngiliz atlarını “beli kırık değil” diye fazla beğenmemektedirler. Uşak'ta ciritte kullanılan atların çoğunluğunu ulusal at yarışı müsabakalarından bir şekilde iskartaya çıkan atlar oluşturmaktadır ki bunların da önemli kısmı İngiliz atıdır. Bu tür atların bir kısmı, eğitim almalarına rağmen müsabakalarda, dönüşlerde “alay durağı”nda duramamakta, uzun bir kavisli mesafeden sonra dönebilmektedirler. “Beli kırık olmama” tabiri hem bunun için hem de müsabaka esnasında atılan ciritten (değnek) korunmada kıvrak olamayan atlar için kullanılmaktadır.

Dört ayağı da “*ala paça*” olan atı ciritte makbul saymazlar. Bu atlar “huy-suz olurlar, haşin davranırlar.” (Hüseyin Yılmaz 60) “Akıtma”, atın dudağının üstünden altına doğru geçiyorsa buna “*kilit*” denir; bu tür atlar da ciride uygun sayılmaz. Bir tür yerli ırk olan “kısakul” atlarının boyları kısadır; bunlar soğuga ve sıcağa dayanıklıdırlar ve ciride uygundur. En dayanıklı ve ciride en elverişli atların ise “*ögrek/örek*” atları olduğu ifade edilmektedir. Bunlar, yılkı atları gibi dışarıda serbest dolaşan atlar-

dır. Yakalanarak eğitmenler tarafından yetiştirilmektedir. Örekte tutulan tay ciritde çıktığında “Hz. Ali geliyor!” diye nara atılmıştır. Artık bu tür atların bulunmadığı belirtiliyor. (Hüseyin Yılmaz 60)

İyi bir cirit atının ön plâna çıkan fizikî özelliği ise, göğsünde çok belirgin “selviler”in olmasıdır; aynı zamanda düşü kuvvetli olmalıdır. Boynu ince ve uzun olmalıdır. Kulakları kalem gibi ve dik olmalı, her iki kulak paralel ve çevik hareket etmelidir; kulaklarıyla makas yapmalıdır. Ayakları ise sağlam basmalıdır. Kuyruğu ince olmalıdır. Alnında bir burgu olur; matkap gibi. Tüyü dönük olur. Boyları 160-170 cm, kiloları ise yaklaşık 600-700’dür.

Tepmeyen, ısırmayan, sakın olan at iyidir. İyi at sahibini bilir; asil at, cirit oyununda sahibinin hareketlerini sezer, sahibi düşüğünde onu bekler; çekip gitmez. Usta biniciyle, acemi biniciyi anlar; atın sahibine göre kişnemesi bundandır. “At, biniciyi uyluğundan bilir.” Uşaklı ciritçiler, iyi atın, binicinin elbisesine bile dikkat ettiğini söylemektedirler. Söz gelimi, ütülü pantolonlu binicinin yabancı ve acemi olduğunu anlarlar.

Aslan Dede’nin anlattığına göre, Arap atı Hz. Muhammed’in parmağının izini taşımaktadır; atın sol dönüşünün üzerinde, parmak bastırıldığında hissedilen küçük bir çukurluk vardır. Peygamberimizin Döldül’ü Hz. Ali’ye hediye etmeden önce dönüşünden sevip okşadığına ve bu izin onun bir yadigarı olduğuna inanılmaktadır. Burada, halkın at sevgisinin inanç değerleriyle birleştiği görülmektedir.

Atın dövülmesi hoş karşılanmamaktadır. Müsabaka esnasında ata kötü davrananın, atını dövenin puanı silinmektedir. Usta binici atını, “Eliyle döndürür, dizginle durdurur.” Tımar sırasında da demir kaşağı bastırılmadan taranır; bu esnada atla konuşulur.

Atın üzerinde fazla süs unsuru bulunmaz. Nazardan korunması amacıyla

çıtılık² takılmaktadır. Süs olarak “dokuz boncuk gülevser”³, boncuk, namazlık, pul gibi temel hayvan takılarına yer verilmektedir. Keçe, heybe, *mindereyer*⁴, keçe, battaniye gibi atın üzerinde bulunan eşyalar ise bazen süs maksadıyla, çoğu zaman da işlevsel maksatlarla kullanılmaktadır.

Cirit atlarının renklerinin adlandırılması ise şöyledir: *pullu kır*: siyah benekli, *demir kır*: beyaz at, *doru at*: kırmızı-yeşil, *yağız*: Arap atı

Cirit Atlarının Bakımı ve Eğitimi

Uşak’ta at yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yaklaşık kırk elli yıl kadar önce kendilerinin yetiştirdiklerini, kısmen de bölgeden at temin ettiklerini söylemişlerdir. Ancak, Uşak’ta at eğitmenliği yapan birkaç kişinin olduğunu söyleyenlerin yanında, herkesin kendi cirit atını eğittiğini, esasen iyi ciritçilerin at eğitmenliği yönünün de bulunması gerektiğini söyleyenler de vardır (Yahya Sepet, 55). Çok seyrek olarak kendi taylarını kullananlara rastlanmaktadır. Cirit oyunlarında binilen atların pek çoğunu koşulardan ayrılan atlar oluşturmaktadır.

Koşu atlarına “*kantarma*” denilen gemlerle binilmektedir. Ciritte ise daha uygun olduğu için Uşaklı ciritçiler, atın sevdiği gem dedikleri, “*damaklı gem*” takarak binmektedirler. Bu gemler, piriç, bakır ve demirden yapılmaktadır. Cirit ustaları, koşudan gelen atların “düz gitme”ye alışkın olduklarını burada ise sağa sola dönmeyi öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Uşak’ta cirit atlarının ve diğer atların günlük bakımları çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmaktadır; yem verme, tımar etme, atın kuyruğunu düğme gibi. Kuyruğu düğülen atın sıkı olduğu, kolay yıkılmadığı düşünülmektedir.

Cirit atları yazın üç ay çayırdalar; “*çayırılar*.” Haziran’da tablaya çekilir. Tablaya çekilmeden önce sabunlu suyla her tarafı yıkanır. Tablada iken

kaşığılandıktan sonra “gebere” adı verilen tımar aletiyle silinir. Yağmurlar yağana kadar iki ay tablada kalır. Yağmurlar başladığında üzerine sadece keçe atılarak binilmeden dolaştırılır. Atın tırnağı çamura gömülmedikçe tabladan çıkarmazlar. Yedinci ayın sonunda eyer vurulur. Atın başı eyere kasılır; buna “kaytarma” denmektedir. Kaytarma süresince atın ayaklarına su serpilir; atın kendini iyice çekmesi için çaya, dereye çekilir. Daha sonra ata “manaj talimi” yaptırılır: At binicisiz, uzun bir iple döndürülerek gezdirilir. Bu aşamalardan sonra kısa sürelerle, normal yürüyüşte binilir. Yaklaşık on gün sonra da çamur tarlada at ciride hazırlanır.

Atlar genellikle arpayla beslenmekte, yazları daha çok yulaf verilmektedir. Yulafın atı serin tuttuğu ifade edilmiştir. Yonca vermekten, atları şişirmesinden dolayı kaçınmaktadırlar. “Ağustosta ayar, zemheride gayar” bakım ilkesine büyük önem verilmektedir: Ağustos ayında arpayı çoğaltarak iyi besleme, zemheride ise yol teptirerek atın kondisyonunu yükseltme. Uşaklı ciritçilere göre, atın tımarı, yeminden daha önemlidir. Ata temmuz, ağustos aylarında yaklaşık kırk beş gün hiç gün yüzü gösterilmez; gün ışığına çıkarılmaz. Ayrıca, atı haftada iki kez mutlaka gezdiriyorlar. Gezdirilen atın karnını çektiği, çekkin olduğu ifade edilmiştir. Yine, atın karnının çekkin olması maksadıyla hayalarına soğuk su tutulmaktadır.

Bakım amacıyla bazen havuç, üzüm, besi yemi ve çeşitli meyveler de verilmektedir. Cirit müsabakasının yapılacağı gün ata yem verilmez. Müsabakadan önce su verilmez; ancak, müsabakadan dört saat sonra verilir. Müsabakadan önceki gece son bakımları yapılır. Müsabakaya iki gün kala günde bir saat at binilir. Ata koşacağı gün arpa verilmez; sadece saman verilir. Koşudan, müsabakadan sonra beş saat su verilmez.

Cirit atlarının nallanmasında da diğer atlarınkinden farklılık gösteren

birtakım özellikler vardır. Nalbantların verdiği bilgilere göre cirit atlarına araya taş vs batmaması için “kapalı nal” çakılır. Baharda ota bırakılırken ise atın ayaklarının hava alması, rahatlaması için açık nal çakılır; açık nal, genellikle koşuda ve tarımda kullanılan atlara çakılmaktadır. Nallama işlemleri 2-3 ayda bir tekrarlanır. Atın nallanması işine “at çakma” denilmektedir.

Sık rastlanan at hastalıkları: Genelde cirit atlarının, zorlanmadan dolayı tırnaklarında kırılma, ezilme, çatlama görülür. Antrenmanlarda veya müsabakalarda sakatlanmalar olur. Cirit atlarında en sık görülen hastalık ise “arpalama”dır: Kışın ata soğuk su verilmez. At terliyken su veya arpa verilirse ön ayakları tutulur. Cirit ustaları, atın terinin kurumaması, içinin de kuruması olarak değerlendiriyorlar (Doğrul-54, Cihangir- 50) Bunun için cirit atları, antrenmanlardan ve müsabakalardan sonra mutlaka gezdirilerek dinlendirilir; terinin kurumaması sağlanır. İdrar sancısı da cirit atlarında görülen hastalıklardandır. Atın ayağı kasılırsa alkole ovulur; kırık vakalarında at tamamen ıskartaya çıkar. Atın herhangi bir yerinde yara olduğu zaman dağlanarak veya yakılarak yara dondurulur. Bu işleme “demirbaş yapma” adı verilmektedir. (Nalbant Kadir 38)

Cirit atlarının üzerinde bulunan eyer ve müstemilatı çoğu zaman şöyledir: En altta “teğelti” de denilen ter keçesi (koruma keçesi), üzerinde eyer (üst teğelti), eyerin de üzerinde minder bulunmaktadır. Diğerleri: üzengi, üzengi kayışı, kolon kayışı, minder kayışı, yan tozluk, göğüslük (klepser); gem, dizgin, başlık, tasma, suluk zinciri⁵.

Taylara önce eyer konularak alıştırtma yaptırılır. Daha sonra ata usta binicilerle biniş talimi verilir. Atla binicinin uyumlu olmasına önem verilir. Usta eğitici, cirit atlarının bakımını çocuk bakımına benzetmektedirler. Acemi atlar, hemen müsabakalara sokulmaz; ilk mü-

sabakalarında zorlanmaz. Atın ciride hazırlanmasında alay durağından dönüşler ve alay durağından çıkışlar öğretilmektedir. Yarışlarda ıskartaya çıkarak cirit için ayrılan atlar, düz koşmaya alıştıklarından ciridin kıvrak dönüş hareketlerini yapmakta zorlanmaktadırlar.

Ciritçiler ve Kültürel Değerleri

Cirit oyunu, kazanmaya dayalı bir müsabaka türü olmasına rağmen yerleşen ve yaşatılan dostluk ve insanlık değerlerinin ön planda tutulduğu bir eğlenti esprisine sahiptir. Oyunun kültür değerleri, kökü derinlerde olan bir geleceğe sahip olmalıdır: Yiğit ve centilmen ciritçiye “Osmanlı” denmesi de bunu açıkça göstermektedir.

Oyundaki spor ruhuna uygun değerlerden birisi, “bağışlama”dır. Rakibini birkaç metrelik kesin vurma mesafesinde yakalayan ciritçi, değneğini fırlatmış gibi havaya kaldırır fakat fırlatmaktan vazgeçer. Buna bağışlama denir ve bağışlayana puan verilir. Ancak “kara cirit” tabir edilen düzensiz ve kural dışı cirit oyunlarında, rakipler “kolan kolana” da gelseler değneklerini vurdularını ifade edilmektedir.

Eski usul oynanan atlı cirit oyununda (kara cirit) bir yönetici olurdu ve her şey onun inisiyatifinde idi. Rakibini yakın mesafede kısıtıran ciritçiye “Atma!” dediği zaman, değnek atılmazdı. (Bununla birlikte “Atına güven, nerede tutuysan değneği yapıştır.” Anlayışının da yine eski usul bazı cirit oyunlarında geçerli olduğu belirtilmektedir.) Günümüzdeki cirit müsabakalarında ise bu harekete “bağışlama” denmektedir. Bu “bağışlama” Türk ahlakından ve sporun ruhundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, rakibin “alay durağı”na varan ciritçi, duraktaki aynı ciritçiye dört defa değnek fırlatmaz: “Bir adama dört kere gidilmez.” Dört cirit atılmaz. Aksi hâlde iki rakip ciritçi arasında husumete hükmedilir; yoksa da husumet doğar. Alay durağındaki rakip oyuncuya dört defa değnek fırlatan ciritçi “Osmanlı” sayılmaz:

“Osmanlı adam, üst üste aynı adama değnek atmaz.” Ekseriyetle, rakip alay durağında kimden korkuluyorsa değneği ona atarlar ki, duraktan rahatça çıkıp peşlerinden gelmesin.

Müsabakaya başlamadan önce atın kuyruğu ıslatılarak düğülür (örülür). Düğme esnasında atın ciride hazırlandığını hissettiği ifade edilmektedir.

Cirit müsabakası başlarken davul zurna Köroğlu havası çalar. Ciritçilerin müsabaka öncesinde ve yarenlik amacıyla toplandıklarında sıkça söyledikleri türküler, çoğunlukla Köroğlu türküleridir. Bu türkülerin teması at ve ata övgüdür. Sorkun köyünden Yahya Sepet’in (55) sazıyla çalıp söylediği türküler şunlardır:

Atım, kalk gidelim Halep Hanı’ndan
Herkesiñ de rızkını verir yaradan
Çırpına çırpına gidelim atım
Bir gece de Pozantı’da kalalım atım

Kayseri’de dokutayım atım, çuluğu
Maraş’ta da döktüreyim gemiñi
Adana’da nallatayım atım, nalıñı
Bir gece de Antep’te kalırız atım.

Kır atıma bindim elimde dizgin
İleşime⁶ döner gınalı kuzgun
Var mı benim gibi sıladan bezgin
Sıladan bezenler gelsin yanıma

Kır atıma biniverdim heybeden
Gül sineleri çözedim düğmeden
Sarılıp da kaçiverem ikimiz
Gül sineler yaban ele değmeden

Kahpe felek değirmeniñ döndü mü?
Bağın bahçan sularınan doldu mu?
Ben yapıyom sen yıkıyoñ bendiñi
Döne döne löbet⁷ bize geldi mi?

Hey hey efeler, hey hey!
Yiğitler çırpınıp ata binende
Derelerde bozkurtlara ün olur

Yiğit olan döne döne döğüşür
Kötüler gavgadan kaçır hun olur
Dedi Köroğlu.

Hey hey efeler, hey hey!
İnişe giderken ustam keklik sekişli
Yokuşa giderken davşan büküşlü
Düşmanı görünce bozkurt bakışlı
Üstü kaplan postlu kırat benimdir.
Dedi Köroğlu.

Hey hey efeler, hey hey!
Ben bir Köroğluyum beyler, yüceden yüce

Doğru görüşelim, gitmesin güce
Eğer sarılırsam beyler, eğri kılıca
Çevrem dolup kalkan paslanmalıdır.
Dedi Köroğlu.

Benden selam olsun ustam, Koca Hezene
İtibarım yoktur yazı yazana
Beş yüz kilo pirinç salın koca kazana
Yesin zeybeklerim, ta ben gelince.
Dedi Köroğlu.

Hey hey efeler, hey hey!
Mihrabın altında beyler, bir gara yazı
Göllerde uçuşur ördeği kazı
Müsaade olursa beyler, bırakcen sazı
Ustam gurban olam al şu sazın
Dedi Köroğlu.

Atlı cirit hakemi Hüseyin Yılmaz (60), müsabaka başlamadan önce, selamlama esnasında geleneğe bağlı olarak bazı şiirleri okuduğunu belirtmiş ve bunlardan bazılarını aktarmıştır. Selamlama sırasında ve seremoniden sonra cirit hakeminin okuduğu şiirler koçaklama türünden hamasi şiirlerdir. Temaları millî değerler, yiğitlik, kahramanlık ve attr. Bunların birazı meşhur şairlerin şiirleri: Arif Nihat Asya'nın Bayrak şiiri, Necip Fazıl Kısakürek'in Tohum ve Faruk Nafiz'in ve Köroğlu'nun şiirleridir. Okunan bir kısım parçalar da

yaygın bilinen şiirlerin cirit için uyarlanmış olanlarıdır. Bazıları da Hüseyin Yılmaz'ın kendisinin yazdığını belirttiği manzum parçalardır:

Türkoğlu böyledir, doğuştan atlı
Her yolda şeref şan arar geçeriz
Atımız gönlümüz gibi kanatlı
Dağları ovayı serer geçeriz

Türk dünyada bir tektir;
Dünya milletlerine örnektir.
Türklüğün meşalesi ata sporumuz,
Cirit asla sönmeyecektir. (H. Yılmaz)

Çekin kır atımı nalbant nallasın
Kesilen kellemden kanım damlasın

Örtün mendilimle sinek konmasın
Haydi yiğitlerim! Meydan sizindir.

Atımı nallattım yol mu dayanır
Cirit uşakları erken uyanır
Milletimin uğruna kana boyanır
Coş kıratım coş meydan senindir.

Cirit müsabakası öncesinde ve esnasında davul ve zurna çalınır. Davul, zurna çalanların verdikleri bilgilere göre cirit esnasında davul zurna üç tarzda çalınır. 1. Köroğlu çalınır; notasızdır. 2. 4'lük ritm çalınır; hücum havasıdır; atların ayakları davula göre oynar. 3. "Ce-zayir havası" gibi ağır havalar çalınır. Davul zurna hiç ara verilmeden çalınır. Ciritte zurna çalan ustalar da atadan dededen öğrenerek ustalaşmışlardır. Ciritçilere göre, her zurnacı ciritte çalamaz; bazen iyi çalamayan zurnacılar ciritçilerin gazabına uğramaktadırlar. En meşhur zurnacının Güre beldesinden Osman Ağa olduğu belirtilmektedir.

Cirit müsabakası esnasında ciritçiler motivasyon amacıyla bazı naralar

atmaktadırlar: Haydi oğlum! Sana varıyorum Ali! Haydi aslanım! Kara ciritte bu naraların rakibi uyarmak, hazırlıklı kılmak amacıyla atıldığı ifade edilmektedir. Özellikle “Sana varıyorum Ali!”, “Çevir ağzımı!” gibi naraların centilmenlik amacı taşıdığı vurgulanmaktadır. Kurallı ya da modern ciritte ise bu tür seslenmelere yer verilmediğinden, ses-sizce rakibin vurulmasının amaçlandığından şikâyet edilmektedir.

Uşak'ta Kadın Ciritçiler

Uşak Türkiye’de ilk kadın ciritçilere sahip şehirdir. Uşak’ta yaklaşık on altı kadar kadın ciritçi vardır. Halihazırda bir kulüp çatısı altında toplanmış değildirler. Müsabakalara gösteri amaçlı olarak çıkıyorlar. Tokat ve Sivas’ta da kadın ciritçilerin adlarını yeni yeni duyduklarını ifade etmektedirler. (Aysun 29). Kadın olarak atlı cirit sporuyla ilgilenmelerinin birtakım güçlükleri de beraberinde getirdiğini ifade ediyorlar: Bunlardan en önemlisi, erkeklerin kendilerinin ciritle ilgilenmelerini istememesi; diğer yandan gerekli maddi desteği bulamamaları. Ailelerinin yeteri kadar manevi destek sağlamasını önemli görüyorlar. Sadece bir tanesinin (Aysun 29) kendi atı var. Diğerleri başkalarına ait atlarla gösterilere katılmaktadırlar.

Kadın ciritçiler bu spora yönelmelerini, ilgi duymalarını aile geleneğinde bulunmasına, sporun ata yadigarı olmasına ve içlerinden gelen at sevgisine bağlamaktadırlar. Kadınlar için atlı cirit sporunun zorluklarını biliyorlar: Hem atı yürütmenin hem değnek atmanın güç olduğunu anlatıyorlar. Bu güçlükler rağmen kadın ciritçiler için düzenlenmiş farklı cirit kuralları bulunmamaktadır.

Kadın ciritçilerin gösteriye çıktıklarında ve bir araya geldiklerinde söyledikleri maniler/türküler ise şunlardır:

Benim sözüm cirit meydanındaki yiğit olan yiğide:

Yerinde kimseye böbürlenme sakın.
Ben atalarımın öğrendim bu oyunu;
Harp sanatı, vatan müdafaası, millet sevgisi bu.

Kıratım, dor’atım, yağızım!
Arı çiçeğe, sen dereye, bülbül güle.
Nasıl sevdalıysa ben asırlardır sana tutkunum, sevdalıyım. (Anonim)

Erzincan’ım, Erzurum’um, Bayburt’um,
Uşak’ım;
Ah benim güzel Anadolu’m!
Bak çalıyor davullar, zurnalar;
Dadaş hançer barı oynuyor

Yaylasında süt sağıyor Elif Ana,
Obasında koç yiğitler at biniyor;
Cirit oynuyor, şahlanıyor
Zeynep kızım gelin gidiyor.
Bu senin de düğünün Anadolu’m.

Kadın ciritçilerin giyimleri de oldukça sadedir. Çizme, poşu (üstlük; yöruk poşusu, siyah simli poşu), gömlek.

Uşaklı Ciritçilerin Sosyo-Ekonomik Durumları

Uşak’ta atlı cirit geleneğinin devam ettirildiği köylerin hemen hemen tamamı dağ köyleridir. Buralar Yörük aşiretlerinin vaktiyle yurt edindikleri yerlerdir. Bazılarının cirit müsabakası yapılabilecek cirit sahaları da vardır: Kalfa Korusu, Bölme köyü, Paşacıoğlu köyü, Kızıldağ köyü, Gökçedağ köyü.

Uşak’ta atlı cirit sporuyla uğraşanlar, ata sporuna gönül verenlerdir; ne yazık ki pek çoğu alt ve orta gelir grubundadır. Önemli bir kısmı geçimini asgari ücret düzeyinde bir gelirle temin etmektedir. Zaman zaman yerel yönetimlerin arpa yardımından başka herhangi bir maddi destek alamadıklarını belirtmişlerdir. Onların motivasyonlarını ayakta tutan, halkın cirit oyunu sevgisi ve cirit-

çilere duyulan saygıdır. Tamamen amatör bir ruhla bu tarihî derinliği bulunan geleneği sürdürmeye çalışmaktadırlar. Aldıkları alkış, duydukları övünç onların en önemli dinamiklerindedir. Koreli (Mehmet Nuri Tuncer, 73), Kuruluş (Osmanlı) filmine Uşak'tan yüz atla katıldıklarını gururla anlatmaktadır.

Türkiye Geleneksel Spor Dalları Federasyonu ve Uşak Belediyesi ciritçilere zaman zaman arpa yardımında bulunmaktadır. Federasyon, doğrudan nakit yardımından ziyade kulüplere forma, çizme, eşofman, pantolon, ayakkabı, değnek yardımı yapmaktadır. Veterinierlerle anlaşarak atların bakım ve tedavilerini ücretsiz yaptırmaktadır. Federasyonun 2010'da kulüplere nakit yardımı yapacağı ifade edilmiştir. (Nevzat Balcı, 40) Ciritçiler de kendilerine nakit yardım yapılmasını, nal ve arpa parası verilmesini talep etmektedirler.

Ciritçilerin Özellikleri ve Uşaklı Meşhur Ciritçiler

Atlı ciride başlamanın yaşının olmadığı söylenmektedir. Bu alanda ulusal düzeyde ün yapmış Abalı Hasan (Hasan Taşavlı, 32), iki buçuk yaşında at binmeye başladığını, sekiz yaşında cirit oynadığını ve kendi çocuklarını da aynı yaşlarda at binme ve cirit oynama konularında eğittiğini, gittiği şehir takımları arasındaki müsabakalara da mutlaka götürdüğünü vurgulamıştır. Yine bir atlı cirit ustası olan Veli Taşavlı (66) ise cirit sporuna kırk beş yaşında başladığını belirtmiştir. Mehmet Nuri Tuncer (Koreli 74) ise kırk yıl cirit sporuyla aktif olarak ilgilendiğini söylemiştir.

Abalı Veli, "Bu gelenek Orta Asya'dan geliyor. Biz Karakeçi yürüğüüz. Sonradan binme azdır. Atadan görürse biner; soyunda hiç at binilmiyorsa, binmez." diyerek Uşaklı ciritçilerin çok önemli bir vasfını belirtmiştir. Ona göre, atlı cirit oyununda binicinin hafifliği veya ağırlığı önemli değildir; önemli olan, becerikli ve çevik olmasıdır. Özel-

likle dağ köylerinden iyi ciritçi çıkar. Çünkü, bunların çobanlık yapanları, ellerinden değneği düşürmediklerinden ciridi de maharetle kullanırlar.

İyi bir ciritçinin diğer özelliği de "Osmanlı" olmasıdır. Osmanlı ciritçi, centilmendir, değnek yediği zaman inat etmez, ısrarla aynı rakibe birkaç defa üst üste değnek fırlatmaz, ata değer verir.

Uşak'ta yerel düzeyde şöhret olmuş ciritçilerin adları ve namları / lâkapları şöyledir: Koreli (Mehmet Nuri Tuncer), Abalı Hasan (Hasan Taşavlı), Hanımoğullu Osman, Hamamdereli (Koca Hasan'ın Dede), Sirgeli (Mehmet Çavuş'un Nurullah), Çoban Ramazan, Ortabağlar'dan Bedir Mehmet Dedeoğlu, Kışlalı Kamalı, Durali, Abalı Veli (Veli Taşavlı), Eğlenceli Kozak, Hamelili Topal. Bunlardan Hanımoğullu Osman'ın ve Eğlenceli Kozak'ın nam salmış, efsanevi ciritçilerden oldukları söylenmektedir. Abalı Hasan'ın da Türkiye'deki bütün cirit takımlarınca (Erzurum, Bayburt, Konya vd.) tanındığı ve mutlaka müsabakalara davet edildiği belirtilmektedir.

Ün salmış eski ciritçilerden adları hatırlananlar ise şunlardır: Ciğer Dede köyünden İzzet Ağa⁸, Hüseyin Çavuş, Güre'den Neşet Ağa, Ciğer Dede'li Mehmet Milli (Danaş Mehmet), Hüseyin Çavuş'un Ali, Paşacıoğlu'ndan Paşacı Ali.

Ciritçiler çoğu zaman ata binmedeki ustalıklarına ve yaşadıkları yerin adına göre lâkaplar almaktadırlar: Köroğlu (Sondere Köyü'nden Nurullah Gürsel: Çok iyi at bindiği için), Kırindli (Kaşbelen Köyü'nden İsmail Kırindli: Soyadından dolayı), Dedeoğlu (Paşacıoğlu Köyü'nden: Dedesini yetiştirdiği için)

Uşak'ta Kullanılan Atlı Cirit Sporuna ve Atçılıkla İlgili Sözcükler

Uşaklı ciritçilerin cirit müsabakalarında, antrenmanlarda ve sair zamanlarda kullandıkları sözcükler derlenerek tasnifi yapılmıştır. Bunlara at eğitimi ve bakımına dair olanlar da eklenmiştir. Bu tür sözlerin daha kapsamlı şekilde der-

lenebilmesi için, oldukça uzun ve çeşitli alan kültürü metinleri gerekmektedir. Bu sebepten dolayı, çalışma bu amaçla uzun bir süreye yayılmakla birlikte elde edilemeyen başka sözlerin bulunduğu da düşünülmektedir; yine de ulaşılan sözlerin zengin bir at ve atçılık kültürünü yansıttığı söylenebilir.

Deyimler

Ağustosta ayar, zemheride gayar çekmek: Atı ağustos ayında arpayla, yulafla beslemek, kışın en soğuk zamanlarında ise zorlu koşullarda binmek, çalıştırmak.

Alaydan ayırmak: Rakip ciritçiyi alay durağındaki diğer ciritçilerden ayırmak.

Atın gözünde perde olmaması: Atın sezgisinin güçlü olması.

Atın kırık olması: Oyun esnasında manevra yapmaya uygun olması.

Atın uzanması: Atın gidişi.

Atın yıldızının düşük olması: Kolay nazar değdiğine inanılan atlar için kullanılmaktadır.

Ayar çekmek: Atı beslemek ve tımar etmek; atın bakımını yapmak.

Başı elde olmak: Binicisiyle uyumlu, iyi huylu at.

Başı kırık at: Yumuşak huylu at.

Başı sert olmak: Gem tutmayan, enerjik atlara denir.

Beli kırık at: Kıvrak ve çevik at.

Ciridin gevrek olması: Oynanan cirit oyununun yeterince zevkli ve hareketli olmaması, kıran kırana geçmemesi.

Çayırılmak: Atın çayırdaki otlaması

Değneğe gelmek: Cirit oyunu oynamak için oyun alanına gelmek.

Değneğe gitmek: Cirit oyunu oynamak için cirit alanına gitmek.

Değnek kaptırmak: Rakip oyuncunun, ciridi isabet etmeden önce havada yakalaması.

Demirbaş yapma: Atın yarasını yakarak veya dağlayarak dondurma

Gayar çekmek: Ata acımadan binmek; zorlu kondisyon idmanına tabi tutmak.

Gemi basmak: Atın gemi dinlemeyip gitmesi

Gıcık at: Arap-Türk kırması olan, beğenilmeyen at.

Hora gitmek: Atın dışarıya, yabancuya gitmesi.

Kolan kolana gelmek: Ciritte, iki atın bitişecek kadar birbirine yaklaşması.

Makas yapmak: Atın kulaklarının dik şekilde makas hareketi yapması.

Postaya inmek: Cirit müsabakasında, devre arası molasına gitmek.

Rakibe (adama) gitmek: Rakip ciritçilerden bir tanesinin üzerine gitmek.

Sıkı koşmak: Atın hızlı koşması.

Terazili gitmek: Cirit değneğin dengeli gitmesi

Terimler

Arpalamak: Atın terliyken su içtiğinde tutulduğu hastalık.

At yermek: At seçerken beğenmemek.

Atın yasıması: Atın boynunu uzatıp kulaklarını kısararak ileri doğru düz bir hatta yaptığı hızlı koşu.

Bağışlamak: Saldırıdan sonra takımına dönmekte olan rakip süvariye kesin vurma mesafesinde yakalayarak vurmaktan vazgeçmek.

Burgu: Atın alnındaki tüylerin matkap çevrilmiş gibi dönük olması.

Cıbarlamak: Hareket etmek.

Cop: Cirit atlarıyla oynanan mısır odunu oyununun bir diğer adı.

Damaklı gem: Atın ağzına yerleşen demirinin düz ve biraz kalınca olduğu gemdir. **Değnek arkadaşı:** Bir cirit takımında yer alanların dostluğuna verilen ad.

Dönerli şebeş gemi: Atın ağzına yerleşen demir kısmının orta yerinden kavisli olduğu gem.

Geber: Keçi kılından yapılan, kese gibi ele takılarak kullanılan tımar aleti.

Gıcık at: Genellikle Türk-Arap kır-

ması olan huysuz at: “Gıcık at, ‘Ha!’ dediğin zaman çıkıvermez.”

Hampacı: Karşıdan çıkış yapan ciritçiye denir.

Kabak üzengi: Kenarları keskince, ökçe oturma yeri enlice olan üzengi. Daha çok acemi atlara takılan bir üzengidir.

Kalem bacak at: Bacakları ince olan at. Ciritçilerin beğendikleri atlardır.

Kantarma gem: Atın ağzına yerleşen demir kısmının iki parçalı, toka gibi olduğu gem. Bu gem daha çok uslu atlara takılır. Hafif bir gemdir.

Kara cirit: Eskiden oynanan ve herhangi bir kalıcı kuralı bulunmayan, puansız oynanan tamamen seyirlik cirit oyunu.

Kara damak at: Ağzının içinde siyah leke bulunan at; kötü atların bir özelliğidir.

Kapalı nal: Atın ayağına göre tabaka demir biçiminde olan nal.

Kilit: Atın dudağının üstünden altına doğru geçen akıtmaya denir.

Kuyruğu düğmek: Atın kuyruğunu örmek.

Manaj talimi: Atın binicisiz, uzun bir iple döndürülerek dolaştırılması

Mısır odunu oyunu: Cirit atları kullanılarak oynanan bir tür şenlik oyunu. Cop da denilmektedir.

Minder eyer: Üzerine minder konularak kullanılan eyer.

Minderli eyer: Altına minder yerleştirilen eyer.

Öğrek atı: Yılkı atı gibi kırdada serbest dolaşan yabani at.

Posta: Ciritte, müsabakanın her iki devresinden biri.

Selvi: Atın göğsünün selvi ağacı motifleri taşıması.

Suluk zinciri: Atın çenesinin altından geçen zincir.

Sülayi at: İnce uzun boyunlu at. Makbul atlardır.

Sülük gem: Düz gem

Tırnak mayası: Atın tırnağının

dip tarafı

Üst keçe: Keçeden yapılma, kenarları saçaklı veya püsküllü, genelde kızıl renkli, atın üzerine atılan bir süstür. Müsabaka esnasında kenarları kıvrılır; müsabakadan sonra kıvrılan kenarlar açılarak gösteriş unsuru olarak kullanılır.

Yaprak: Atın tırnağının her bir katı.

Yedelemek: At sürmek.

Yeygi vermek: Ata arpa vermek, yem vermek

Zağma kayışı: Üzenge ile eyeri birbirine bağlayan kayış.

Atasözleri ve Diğer Özlü Sözler

Ananı sat, atımı satma: Ata verilen değeri vurgulayan söz.

Hanımı kayınına, atı ele teslim etme: Atın namus kadar önemli olduğunu anlatan söz; “at-avrat-silah” sözünün paraleli.

Atın korktuğu adam iyi binicidir: Binicinin at üzerindeki etkisini, ata hâkimiyetini anlatan söz.

Bir tımar bir öğün yem: At tımar etmenin önemini ve atın tımara olan ihtiyacını anlatan söz.

İyi binici atı uyluğundan tanır: Binicinin at bilgisini ve sezgisini tanımlayan söz.

Argo Sözler

Arpacı: Ciritçi argosunda, kötü, beceriksiz ciritçilere denir.

At çakma: Atın nallanması.

Avare: Kötü ciritçilere denir.

Mamacı: Ciritçi argosunda, kötü, beceriksiz ciritçilere denir.

Mühürlemek: Cirit sopasının rakip oyuncuya değmesi.

Osmanlı (ciritçi): İyi, hünerli ve cirit sporunun centilmenlik değerlerini taşıyan ciritçiye verilen unvan.

SONUÇ

Uşak’ta atlı cirit kültürü ata yadigarı olarak kabul edilmiş, atalara bağlılık ruhuyla ve at sevgisinin gücüyle, amatör bir fedakârlıkla sürdürülmektedir.

Atlı cirit sporunda kara ciritten kurallı ciride geçilmiş olması, bir taraftan atlı ciridin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış, diğer taraftan da bazı geleneksel değerlerin kaybolmasına yol açmıştır.

Uşak'ta atçılık ve atlı cirit sporuna gönül verenlerin, at sevgisinin doğal bir sonucu olarak, at bakımı ve at eğitimi konusunda önemli birikim taşıdıkları gözlenmektedir. Bu birikimler, bilimsel temellendirmeden ziyade, halk hekimliğinin bir alanı olarak nesilden nesile taşınmaktadır.

Atlı ciridin ve atçılık kültürünün çok zengin bir sözlü edebî ürünlerine rastlanmamıştır; ancak, atçılık ve atlı cirit ile ilgili önemli sayılabilecek terimlere, deyimlere ve atasözlerine ulaşılmıştır. Daha geniş kapsamlı olarak projelendirilecek çalışmalarla Türkiye'deki atlı cirit ve atçılık kültürünün önemli folklor değerlerinin literatüre kazandırılacağı anlaşılmaktadır.

NOTLAR

- 1 Ak Kula: Destan kahramanı Manas'ın atının adı.
- 2 Çıtlık: Nazara karşı etkili olduğuna inanılan bitki, ağaç.
- 3 Boncuklu süs.
- 4 Mindereyer: Sadece Uşak'ta kullanıldığı ifade edilmektedir.
- 5 - Atın çenesinin altından geçen zincir; bu zincir sıkılmazsa atın gemi dinlemediği belirtilmektedir.
- 6 İleş: Leş.
- 7 Löbet: Nöbet.
- 8 Attığı ciridin kapıyı delerek orada saplanıp kaldığı söylenir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1995.
- A. Dehri. "Anadolu'da Atlı Oyunlar Cirit". *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi*, (S. 2, 1934): 269-276.
- Bilgin, Orhan. "Türk Edebiyatında Rahşiyeler". *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Düzenleyen: Emine Gürsoy Nascali. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü Yayını, 1995: 276-279.
- Cumagazyev, Sarinci. "Kırgızistan'daki At Yarışları". *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Düzenleyen: Emine Gürsoy Nascali. İstanbul:

- Türkiye Jokey Kulübü Yayını, 1995: 366-367.
- Elçin, Şükrü. "Türklerde Atın Armağan Olması". *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Düzenleyen: Emine Gürsoy Nascali. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü Yayını, 1995: 160-164.
- Erdoğan, Arzu. "Tabirnamelerde At". *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Düzenleyen: Emine Gürsoy Nascali. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü Yayını, 1995: 280-281.
- Gezder, Nihat. *Ata Sporumuz Atlı Cirit*. Erzurum:1991.
- Gleending, Victoria. "We Are The World's Ingroving Toenail". *The Sunday Telegraph*, (Jun 3) 1997: 34.
- Gökalp, Mehmet. "Kars ve Dolaylarında Cirit Oyunu". *Türk Folklor Araştırmaları* 181 (Ağustos 1964).
- Güleç, Ertuğrul. *Atlı Cirit*. Ankara: 1966.
- Kahraman, Atif. *Osmanlı Devletinde Spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1995.
- Kaplan, Mehmet. (2004) *Kültür ve Dil*. Ankara: Dergâh Yayınları, 2004.
- Kaşgarlı Mahmud. *Divanü Lügati't-Türk* (DLT). Çeviren: Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1076.
- Mokayev, Enverbek. "Manas Destanında At İsimleri". *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Düzenleyen: Emine Gürsoy Nascali. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü Yayını, 1995: 289-296.
- Parlatır, İsmail. *Atasözleri*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2008.
- Resulov, Nimet. "Özbekistan'da Atçılık". *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Düzenleyen: Emine Gürsoy Nascali. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü Yayını, 1995: 356-357.
- Sertkaya, Osman Fikri. "Eski Türk Kültüründe At". *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Düzenleyen: Emine Gürsoy Nascali. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü Yayını, 1995: 25-30.
- Şatinova, Nina. "Altayların Yaşamında ve Folklorunda At". *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Düzenleyen: Emine Gürsoy Nascali. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü Yayını, 1995: 318-319.
- Divanü Lügati't-Türk Dizini*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1972.
- Kingston Whig Standard*. (Aug. 8), 1998: 7.
- The Belfast News Letter. Belfast: (Jun 10), 2005: 3.